

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

**AZƏRBAYCAN DÖVLƏT NEFT VƏ SƏNAYE
UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

MƏMMƏDOVA XƏDİCƏ FİZULİ QIZI

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA TOXUCULUQ
SƏNAYESİ MÜƏSSİSƏLƏRİNİN RƏQABƏT
QABİLİYYƏTİNİN YÜKSƏDİLMƏSİ YOLLARI**

İxtisas: 5304.01 – “İqtisadi fəaliyyət növləri”

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2016

Dissertasiya işi Azərbaycan Texnologiya Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

iqtisad elmlər doktoru, professor

Gülşən Zahid qızı Yüzbaşıyeva

Rəsmi opponentlər

iqtisad elmlər doktoru, professor

Ramiz Kamal oğlu İsgəndərov

iqtisad elmlər namizədi, dosent

Elsevər Nəriman oğlu Kərimov

Aparıcı təşkilat:

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Müdafiə 01 dekabr 2016-cı il tarixdə saat 11⁰⁰-da Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən D.02.141 Dissertasiya Şurasının iclasında olacaqdır.

Ünvan: AZ1010, Bakı şəhəri, Azadlıq prospekti, 34, ADNSU

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “___” oktyabr 2016-cı il tarixində göndərilmişdir.

D.02.141 Dissertasiya Şurasının

Elmi katibi, t.e.d., professor

Ə.M.Əliyev

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Son illərdə həyata keçirilən tədbirlər yüngül və toxuculuq sənaye müəssisələrinin inkişafında mühüm nailiyyətlər əldə edilməsinə imkan vermişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixli 24 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramında” (2004-2008-ci illər), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 14 aprel tarixli 80 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramında (2009-2013-cü illər)” və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 27 fevral tarixli 118 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramında (2014-2018-ci illər)”, həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 dekabr 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət proqramı”nda Azərbaycan Respublikası regionlarında toxuculuq və yüngül sənayenin inkişafı üzrə önəmli tədbirlər nəzərdə tutulmuş, bu tədbirlər əsasən icra edilmiş və edilməkdədir. Proqramın icrası toxuculuq, tikiş və ayaqqabı sənayesinin inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. Proqramın icrası nəticəsində regionlarda çoxsaylı sənaye müəssisələri fəaliyyətə başlamış, bəzi sənaye müəssisələrinin fəaliyyəti yenidən qurulmuşdur.

30 aprel 2016-cı ilə tarixdə Hörmətli Prezidentimiz cənab İlham Əliyev Ağsu rayonuna səfərində keçirdiyi müşavirədə pambıqçılığın inkişafı ilə bağlı aşağıdakıları demişdir: “Sovet dövründə Azərbaycanda Ulu Öndər Heydər Əliyevin böyük zəhməti, səyləri nəticəsində hər il 800 min, 900 min, həttdə 1 milyon ton pambıq istehsal olunurdu. Mən statistikaya baxdım keçən il cəmi 35 min ton pambıq istehsal olunub. Bu il 50 min hektarda pambıq əkiləcək əkin başlayıb və biz ən azı 100 min ton məhsul gözləyirik. Oxşar məsələ baramaçılığa və digər sahələrə də aiddir.”

Son illər diqqəti cəlb edən ən vacib problemlərdən biri iqtisadiyyatın dövrü dəyişmələridir. Bu proses özünü yüngül sənayedə də özünü büruzə verməkdədir. Bir sıra ölkələrdə dövrü olaraq müxtəlif səviyyə və miqyasda böhranların yaranması, bu problemləri

şərtləndirən səbəb və amillərin aşkar edilməsi zərurətini yaradır. Bunun üçün yüngül sənaye müəssisələrin böhran meyillərinin aradan qaldırılması və müəssisələrinin səmərəli inkişafı üzrə mümkün olan tədbirlərin öyrənilməsi, onların maliyyə vəziyyətinin sabitləşdirilməsi, investisiya cəlb ediciliyinin rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsi əsas məsələlərdən hesab edilir.

Göstərilən problemlərin həlli çərçivəsində istehsal olunan məhsulların rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsini təmin edən inkişaf yollarının axtarışı və nəticə etibarilə yüngül sənaye müəssisələrinin inkişaf etdirilməsi mühüm istiqamətlərdəndir.

İqtisadiyyatın inkişafında bir çox mənfi təzahürlər – dünya maliyyə sistemlərinin tənəzzülləri, bu böhranlı vəziyyətin müddətinin uzanması, iqtisadi artım templərinin və məhsuldarlığın aşağı düşməsi problemlərin təməl səbəblərdəndir. Müasir nəzəriyyəçilərin əksəriyyəti bu xarakterli inkişafın səbəblərinin həlledicisi və əsası kimi texniki və texnoloji yeniliklərin dalgavari dinamikasını göstərirlər. Texnoloji baxımdan inkişaf etmiş ölkələrdə baş verən proseslər iqtisadiyyatda dövrü proseslərin, elmi-texniki tərəqqi və innovasiya fəaliyyətinin qarşılıqlı əlaqələrində olan problemlərin tədqiq edilməsinin aktuallığından xəbər verir. Texniki, texnoloji yeniliklər və işküzar fəallığın dalgalanması arasında olan bu cür dayanıqlı və qanunauyğun əlaqələrin aşkar edilməsi, bazar mexanizmlərinin və qanunlarının dövrülüyünün mənfi nəticələrinin ölkənin, sahənin, regionun, müəssisənin inkişafına təsirinin zəiflədilməsi və ya qarşısının alınması üçün zəruri əsaslar yaradır. İqtisadi subyektlərin inkişafının dalgavari dinamikası mexanizmlərinin nəzərə alınması yüngül sənaye müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin artırılması probleminin həllinə də yeni tərzdə yanaşmağa imkan verir. Respublikamızın ümumdünyü təsərrüfat sistemində inteqrasiyası şəraitində sənaye istehsalının inkişaf strategiyası, yerli istehsalçıların dəstəklənməsi, rəqabətə davamlı məhsul istehsalı məsələləri daha da aktuallaşır. Bu problemlər yüngül sənaye müəssisələrində iqtisadi inkişaf amillərini, onların həyat dövrlərinin xüsusiyyətlərini, böhranlı və böhransız inkişafın qanunauyğunluqlarını öyrənməyin zəruriliyini də şərtləndirir.

Problemin öyrənilməsi vəziyyəti. Yüngül sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyi ilə bağlı nəzəri məsələlər

müxtəlif dövrlərdə iqtisadçı alimlərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Respublikamızda bu mövzu ilə A.Nadirov, A.Səmədov, Ə.Nuriyev, T.Əliyev, G.Yüzbaşıyeva, S.Hüseynov, T.Hüseynov, Q.Səfərov, R.İsgəndərov, F.Məmmədov, K.Paşayev, N.İmanov, S.Cümşüdoğ, M.Tağıyev, M.Fərzəliyev, V.Rüstəmov və başqaları məşğul olmuşlar.

Xarici ölkə alimlərindən A.Belousov, A.İqnatyev, K.Kobrakov, N.Kondratyev, V.Afanasyev, İ.Ansoff, M.Porter, L. Nikitina, F.Bezdudniy, N.Sokalov, V.Tretyak və digərləri öz araşdırmaları və elmi əsərlərində rəqabətqabiliyyətlik məsələlərinə geniş yer vermişlər. Xüsusilə müəssisələrin fəaliyyətində daxili və xarici amillərin təsiri ilə rəqabət qabiliyyətli istehsalın formalaşdırılmasına daha geniş yer verilmişdir. Bundan başqa bu prosesdə dövlətin rolu məsələləri də həmin alimlərin araşdırmalarında önə çəkilən məqamlardır. Lakin son illərdə baş verən maliyyə böhranı və iqtisadi proseslərdə baş verən müxtəlif istiqamətli dalğalanmalar şəraitində yüngül və toxuculuq sənayesində rəqabətqabiliyyətli istehsalın stimullaşdırılması məsələlərinin kompleks araşdırılmasına geniş şəkildə rast gəlinmir. Bu baxımdan qeyd edilən problemin tədqiqi nəzərdə tutulmuşdur.

Dissertasiya işinin məqsəd və vəzifələri. İşin məqsədi müasir iqtisadi şəraiti nəzərə alınmaqla yüngül sənaye və toxuculuq sənayesi məhsullarının rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi üzrə nəzəri, metodiki və habelə praktiki tövsiyələr işlənilib hazırlanmasından ibarətdir.

Qoyulan məqsədə uyğun aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

- müəssisələrin daxili və xarici mühitinə dəyişməsi şəraitində yüngül və toxuculuq sənayenin mövcud vəziyyətinin təhlili;

- yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələrində problemlərin yaranmasının ümumi və spesifik amillər və əlamətlərini nəzərdən keçirmək;

- yüngül və toxuculuq sənayesi əmtəələri bazarının inkişafının fəaliyyətinin tədqiqi əsasında müəssisələrdə rəqabət qabiliyyətinə nail olmağın şərtlərini araşdırmaq;

- yüngül və toxuculuq sənayenin inkişafına dövlət dəstəyi tədbirlərini təhlil etmək;

- müəssisələrin inkişaf meylləri və istiqamətlərini öyrənmək, onların inkişaf xüsusiyyətlərini araşdırmaq;
- müəssisələrin rəqabətcabiliyyətinə innovasiya amilinin təsirini təhlil etmək;
- müəsisənin maliyyə-iqtisadi fəaliyyətini qiymətləndirilmək;
- müəsisələrinin rəqabətcabiliyyətli məhsul istehsalı üzrə səmərəlilik meyarlarını müəyyənləşdirmək.

Tədqiqat obyektı. Tədqiqatın obyektı yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələridir.

Tədqiqatın predmeti. Yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələrinin innovasiyalı inkişaf əsasında rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi və yüksəldilməsi tədbirləri tədqiqatın predmetini təşkil edir.

Tədqiqatın metodikası. Dissertasiya işinin elmi müddəaları yerli və xarici iqtisadçı alimlərin əsərlərinə, araşdırma ilə bağlı informasiyalar Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin materiallarına, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sənədlərinə əsaslanır.

Qarşıya qoyulmuş vəzifələri həll etmək üçün işdə iqtisadi təhlilin müasir metodlarından SWOT-təhlil, analiz, iqtisadi-riyazi və riyazi-statistik üsullardan istifadə edilmişdir.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi. Elmi yeniliyi xarakterizə edən əsas müddəalar aşağıdakılardır:

- yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələrinin fəaliyyətinin səmərəliliyinə və rəqabət qabiliyyətliliyinə nail olmaq əsasında strateji inkişafının sxemi işlənib hazırlanmışdır;
- müəssisələrin böhransız vəziyyətə nail olma şərtlərinin və onların fəaliyyətinin normativ variantının sxemi təklif edilmişdir;
- müəsisənin maliyyə-iqtisadi fəaliyyətinin kompleks qiymətləndirilməsi əsasında daha rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalı üzrə təkliflər işlənib hazırlanmışdır;
- SWOT – təhlil üsulu əsasında yüngül sənaye müəssisələrinin inkişafı üçün bazar mühitinin dəyişmə meyllərini maksimal dərəcədə nəzərə almağa imkan verən idarəetmə təhlilinin diaqramı hazırlanmışdır;

- toxuculuq sənayesi müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında idarəetmənin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir;

- müəssisələrin maliyyə-iqtisadi fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi əsasında rəqabətqabiliyyətli istehsalın stimullaşdırılması tədbirləri müəyyənləşdirilmişdir.

İşin təcrübə əhəmiyyəti. Dissertasiyanın elmi müddəaları və nəticələri tədbiqi xarakter daşımaqla yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələrinin maliyyə-iqtisadi fəaliyyətini, rəqabət qabiliyyətliliyini, maliyyə dayanıqlılığını möhkəmlətməyə və yüksəltməyə imkan verə bilər. Müəssisənin vəziyyətinin kompleks qiymətləndirilməsinin praktiki əhəmiyyəti müəssisələrə öz maliyyə-iqtisadi vəziyyətini hərtərəfli qiymətləndirməyə və bu məlumatları proqnozlaşdırma üçün istifadə etməyə imkan verir.

İşin əsas müddəaları: “Gənclərin Elmi araşdırmalarına dəstək” ictimai birlik tərəfindən keçirilmiş konfrans. Bakı. (2014), Saratov sosial-iqtisadi institutunda keçirilmiş “Müasir iqtisadiyyat və idarəetmə: yanaşma, konsepsiya, modellər” mövzusunda dair Beynəlxalq elmi-praktiki konfransı (2014, 2015, 2016), Kutaisi Dövlət Universitetində keçirilmiş “Elmi və texnoloji innovasiyalar” Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın (2014), Moskva Dövlət Texnologiya və dizayn Universitetində keçirilmiş “Dizayn Texnologiya və yüngül və toxuculuq sənayesində innovasiyalar” (2014), Vitebsk Dövlət Texnologiya Universitetində keçirilmiş “Yüngül və Toxuculuq sənayesində innovasiyalı texnologiyalar” Beynəlxalq elmi-praktiki konfransı (2014), Azərbaycan Texnologiya Universitetində keçirilmiş “Davamlı inkişaf və texnoloji innovasiyalar” Beynəlxalq elmi-praktiki konfransı (2014), Azərbaycan Texnologiya Universitetində keçirilmiş “Kreativ sənaye texnologiyalarının tədrisi və tətbiqi” Beynəlxalq elmi-praktiki konfransı (2015), müzakirə edilmişdir.

Dissertasiya tədqiqatının ayrı-ayrı müddəaları tədris prosesində istifadə edilmişdir. Tədqiqatın əsas nəticələri və təklifləri Bakıxanov adına Bakı Tikiş Ticarət evi (15 may 2016-cı il, protokol №3) və Gəncə Tekstil ASC tərəfindən istifadə üçün qəbul edilmişdir (22 iyun 2016-cı il, protokol №5).

Tədqiqatın nəticələri üzrə nəşrlər 17 məqalə və tezislərdə öz əskini tapmışdır.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi girişdən, üç hissədən, nəticədən və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın əsas hissəsi 120 səhifədən, o cümlədən 10 cədvəldən, 5 şəkildən və 141 adda ədəbiyyat mənbələrindən ibarətdir.

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Dissertasiya işinin **birinci fəslində** yüngül sənaye istehsalı üzrə təşkilat nəzəriyyəsi, onun rəqabətqabiliyyətli istehsalın idarə edilməsində istifadəsi, yüngül sənaye müəssisələrinin iqtisadi inkişaf xüsusiyyətlərinin nəzəri məsələləri, yüngül sənayesi müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətliliyinin məqsəd və şərtlər sistemi, həmçinin yüngül və toxuculuq sənayesində innovasiya məsələləri şərh edilir.

İqtisadiyyatda böhran meyllərinin qarşısını almaq təşkilat nəzəriyyəsinin qanunauyğunluqlarından istifadə etməyi, toxuculuq və yüngül sənayeyə uyğunlaşdırılmış tədbirlərin işlənilib hazırlanmasını tələb edir. Hazırda bu istiqamətdə nəzəri müddəalar və metodiki tövsiyələr təşkilat nəzəriyyəsinin baza müddəalarına əsaslanır. Həmin nəzəriyyədə idarəetməyə sistemli yanaşmanın prinsipləri və riyazi təminatı formalaşdırılmışdır. Bu baxımdan sistemli yanaşmanın aşağıdakı prinsipləri öz aktuallığını saxlayır:

1. İdarəetmə ilə, o cümlədən qərarların qəbul edilməsi ilə bağlı olan hər hansı bir fəaliyyətinformalaşdırılması.

2. Məqsədlərə nail olmanın metod və alternativ yollarının müqayisəli təhlili yolu ilə minimal xərclərlə məqsədə çatmada maksimal nəticələrin əldə edilməsi və müvafiq seçimin edilməsi.

3. Məqsədlərin və onlara nail olmağın üsul və vasitələrinin kəmiyyət baxımından qiymətləndirilməsi.

Kəmiyyət və keyfiyyət elementləri olan “zəif strukturlaşdırılmış” yanaşmalar da mövcuddur. Onlara müəssisənin xarici mühit, makro, mikro ətraf mühit amilləri aiddir. Bu cür vəziyyət yüngül sənaye müəssisələri üçün çox aktualdır, çünki burada rəqabət mühitinin, tələbin dəyişməsinin və s. təsiri çox böyükdür. İqtisadi hadisələrin kəmiyyət təsviri nəzəriyyəsinə qiymətləndirərkən aşağıdakıların nəzərə

alınması vacibdir: məlumatların olmaması və ya kifayət qədər olmaması, müşahidələrin miqyasının az olması, müəssisələrin ölçüsünün azalması.

Təşkilin və idarəetmənin bir sıra məsələləri var ki, onlar nəzəri cəhətdən kifayət qədər işlənilməmiş və ya təcrübətə istifadə etmək üçün uyğun olmayan kimi qiymətləndirirlər. Onların həll edilməsi yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələri üçün çox vacib və aktual məsələdir. Bu baxımdan aşağıdakı məsələləri həlli və ya nəzərə alınması zəruridir:

- yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələrinin istehsal etdiyi məhsulun yüksək rəqabət qabiliyyəti səviyyəsini təmin edən inkişafının şərtlərini və istiqamətlərini müəyyən etmək;

- yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələrinin səmərəli dəyişikliklər və rəqabət qabiliyyətliliyi əsasında strateji inkişafın meyarlar sistemini hazırlamaq;

- müəssisələrin həyat dövrünün mərhələlərini strukturlaşdırmaq və onların inkişaf şərtlərini və idarəedici təsirlərin istiqamətlərini əsaslandırmaq;

- müəssisələrin maliyyə-iqtisadi fəaliyyətinin çoxsəviyyəli kompleks qiymətləndirilməsi metodikasıdan istifadə etmək;

- yüngül sənaye müəssisələrində məhsul istehsalı və satışı həcmnin proqnozunu həyata keçirmək.

Rəqabət münasibətləri bazar iqtisadiyyatın ayrılmaz hissəsi kimi bazarın eyni hissəsində fəaliyyət göstərən və toqquşan maraqlar dairələri olan bir neçə təşkilatın iqtisadi çəkişməsi ilə bazarın məhsula olan məcmu tələbinin ödənilməsi imkanını xarakterizə edir. Müasir yüngül, o cümlədən toxuculuq sənayesi bazarı üçün rəqabətin artması şəraitində onun forma və üsullarının kəskinləşməsi xasdır. Bununla bağlı rəqabət qabiliyyəti dedikdə, öz rəqiblərinin qarşısında durmaq, öz bazar payını qoruyub saxlamaq üzrə real və potensial imkanlar başa düşülür. Bu baxımdan rəqabət qabiliyyəti müəssisənin sabitliyini və uzun müddətli maliyyə dayanıqlılığını təmin edərək onun əsas müvəffəqiyyət amillərini müəyyən edən fərdi rəqabət üstünlükləri dəstinin olmasını nəzərdə tutmalıdır.

Müəssisələrin bazar mühitində sabitliyi innovasiya strategiyasının işlənilib hazırlanması və sonradan həyata keçirilməsini zəruri edir. Bu, müəssisəyə yeni yaradılmış və ya yaxşılaşdırılmış məhsulla bazarda

müvəffəqiyyətlə rəqabət aparmağa imkan verir. Müəssisənin bazarda müəyyən vaxtda müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərməsi yeni məhsulların və ya texnologiyaların axtarışı və işlənməsi ilə məşğul olmağa, eyni zamanda innovasiyaların mövcud istehsal şəraitinə uyğunlaşması onun istehsalının təşkili və bazara irəlilədilməsi üçün müəyyən baza yaratmağa imkan yaradır.

Rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına innovasiyalı yanaşma, bir sıra risklərlə bağlıdır. Bununla bağlı yerli istehsalçının rəqabət qabiliyyətinin artırılması üzrə əsaslandırılmış şəkildə hazırlanmış konsepsiya lazımdır. Bunun üçün aşağıdakılar zəruridir:

- rəqabət qabiliyyətinin inkişafının səmərəli qiymətləndirilməsi üçün müəssisənin fəaliyyətini müəyyən edən yeni kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin işlənilib hazırlanması;

- istehlakçı üstünlüklərinin və məhsul bazarında marketing tədqiqatlarının aparılması, işçilərin sosioloji sorğusu, müəssisənin bazarda fərdi siyasətinin işlənilib hazırlanması yolu ilə innovasiya qərarlarının uyğunlaşdırılması, bazarın segmentləşdirilməsi, mövqeyin müəyyənləşdirilməsi, müəssisənin inkişaf potensialının müəyyən edilməsi və problemlərin aşkar edilməsi;

- məlumatın toplanması və risk səviyyəsinin minimuma endirilməsinə istiqamətlənən işlərin ardıcılığı ilə bağlı ilkin tədbirlərin işlənilib hazırlanması yolu ilə innovasiyaların səviyyəsinin aşağı salınması;

- istehsalın rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə imkan yaradan innovasiyaların iqtisadi səmərəliliyinin təhlili;

- innovasiya və müəssisənin həyat dövrü kimi amillərin sistemləşdirilməsi hesabına rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi.

Dissertasiya işinin ikinci fəslində Azərbaycan Respublikasında yüngül və toxuculuq sənayesinin müasir vəziyyəti, yüngül və toxuculuq sənayesi məhsullarının rəqabətqabiliyyətinə təsir edən amillər, yüngül və toxuculuq sənayesinin inkişafına dövlət dəstəyi tədbirləri araşdırılmışdır.

Azərbaycanda yüngül və toxuculuq sənayesi məmulatları ən qədim vaxtlardan hazırlanır və ölkəmiz dünyanın ən qədim xalçaçılıq mərkəzlərindəndir. Son illər respublikamızın yüngül sənayesində aparılan iqtisadi islahatlar nəticəsində mövcud olan bütün yüngül

sənaye müəssisələri özəlləşdirilməyə açıq elan edilmiş, onların bazasında səhmdar cəmiyyətlər yaradılmış, bəziləri tam olaraq özəlləşdirilmişdir. Həyata keçirilən tədbirlər yüngül sənaye sahəsinin inkişafında mühüm nailiyyətlər əldə edilməsinə imkan vermişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixli 24 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004 –2008-ci illər)”nda və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 14 aprel tarixli 80 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"na, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 27 fevral tarixli 118 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramına (2014-2018-ci illər)", həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 dekabr 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət proqramı”na, əsasən Azərbaycan Respublikasının regionlarında yüngül və toxuculuq sənayesinin inkişafı üzrə önəmli tədbirlər nəzərdə tutulmuş və bu tədbirlər icra edilməkdədir. Proqramın icrası toxuculuq, tikiş və ayaqqabı sənayesinin inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. Proqramın icrası nəticəsində regionlarda çoxsaylı sənaye müəssisələri fəaliyyətə başlamış, bəzi sənaye müəssisələrinin fəaliyyəti yenidən qurulmuşdur.

Araşdırmalar son illər ərzində sənayesinin bütün istehsal həcmində sahə istehsalının xüsusi cəkisinin azldığını göstərsə də respublikada yüngül və toxuculuq sənayesi məhsulları istehsalının inkişaf etdirilməsi üçün böyük potensialın olduğunu təsdiq edir. Bunu yüngül sənaye müəssisələrinin əsas iqtisadi göstəricilərinin dinamikasına nəzər saldıqda aydın şəkildə görmək mümkündür.

Təhlil göstərir ki, ölkədə istehsal olunan sənaye məhsulunun həcmində yüngül sənayenin xüsusi çəkisi 2014-cü ildə cəmi 0,5 % təşkil edir (cədvəl 1).

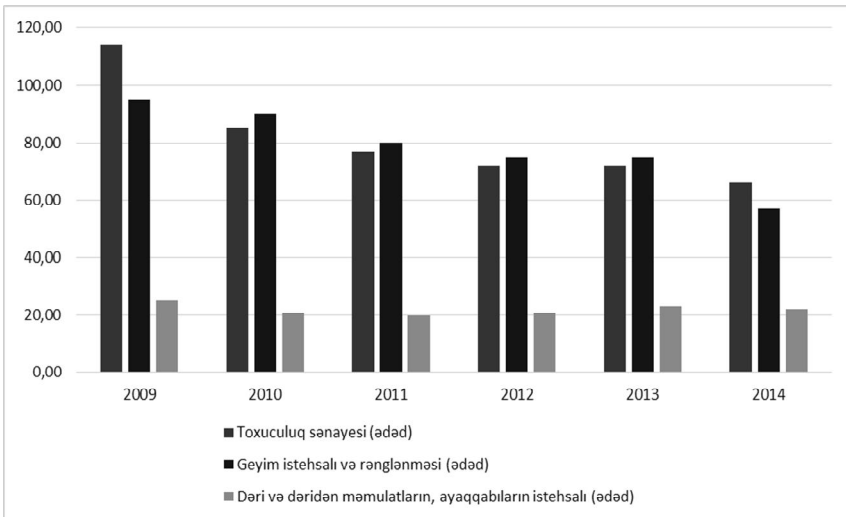
Toxuculuğun xüsusi çəkisi isə 0,2% təşkil etmişdir. Geyim istehsalında da bu göstərici 0,2%, dəri,dəri məmulatları və ayaqqabı istehsalında 0,1% təşkil etmişdir. 2010-2014-cü illərdə demək olar ki, ciddi dəyişiklik baş verməmişdir.

Yüngül sənaye müəssisələrinin əsas iqtisadi göstəriciləri

Göstəricilər	2010	2011	2012	2013	2014
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı					
toxuculuq	85	77	72	72	66
geyim istehsalı	90	80	75	75	57
dəri, dəri məmulatları və ayaqqabı istehsalı	21	20	21	23	22
Sənaye məhsulunun fiziki həcm indeksi, əvvəlki ilə nisbətən, faizlə					
toxuculuq	94.2	114.8	160.2	76,2	105.2
geyim istehsalı	110.1	152.5	118.5	90,9	134.5
dəri, dəri məmulatları və ayaqqabı istehsalı	118.6	63.4	150.0	93,3	59.0
Ölkədə istehsal olunmuş sənaye məhsulunun ümumi həcmində sahənin payı, faizlə					
toxuculuq	0.1	0.2	0.2	0,2	0.2
geyim istehsalı	0.1	0.1	0.11	0,13	0.2
dəri, dəri məmulatları və ayaqqabı istehsalı	0.08	0.6	0.1	0,1	0.1
Sənaye sektoruna yönəldilən investisiyaların ümumi həcmində sahəyə qoyulan investisiyaların payı, faizlə					
toxuculuq	0.23	-	0.1	0,1	0.5
geyim istehsalı	0.32	0.26	-	-	-
dəri, dəri məmulatları və ayaqqabı istehsalı	0.03	0.03	-	-	-

Müqaisə üçün deyə bilərik ki, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yüngül sənayenin sənaye istehsalının ümumi həcmində xüsusi cəkisi aşağıdakı kimi olmuşdur: Banqladeşdə 42.7%, Pakistanda 34,7%, İndoneziyada 18,2%, Türkiyədə 20,2%, Çində 13,1%. İnkişaf etmiş ölkələrdədə bu göstərici kifaət qədər yüksəkdir. İtaliyada emal

sahələrinin ümumi istehsal həcmində yüngül sənayenin payı 13,3%, Portuqaliyada 19,5% təşkil edir və yalnız maşınqayırma və dəmir emalı sahələrindən geridə qalır. ABŞ-da emal sahələrinin ümumi istehsal həcmində yüngül sənayenin payı 1,5 % təşkil edir, buda qara və əlvan metallurqiya sahələrinin birgə istehsalından çoxdur. Yüngül sənaye müəssisələrinin sayı da müqayisə olunan illərdə azalmışdır.

Şək.1. Fəaliyyət göstərən yüngül sənaye müəssisələrinin sayı.

Belə ki, 2014-cü ildə 2010-cu illə müqayisədə bu göstərici 22,4% azalmışdır. Ümumiyyətlə illər üzrə artım qeydə alınmamışdır. Azərbaycanın toxuculuq sənayesində 2010-cu ildə 85, 2014-cü ildə 66 müəssisə fəaliyyət göstərmişdir. Burada məşğul olanların ümumi sayında artım müşahidə edilmişdir (şəkil 1). Çünki bu sahə yerli hərbi əşya əmlakını, tibb üçün məhsulun xüsusi və işçi geyimin, uşaqlar və yaşdılar üçün məmulatların olmasını təmin edir və iqtisadiyyatın bir sıra sahəsinin – kimya, neftçixarma, nəqliyyat, əlaqə və ekologiya fəaliyyətinə kömək edir.

Azərbaycan Respublikasının əmtəə məhsulunun strukturunda toxuculuq sənayesinin yarım sahələrinin məhsulu aparıcı yer tutur.

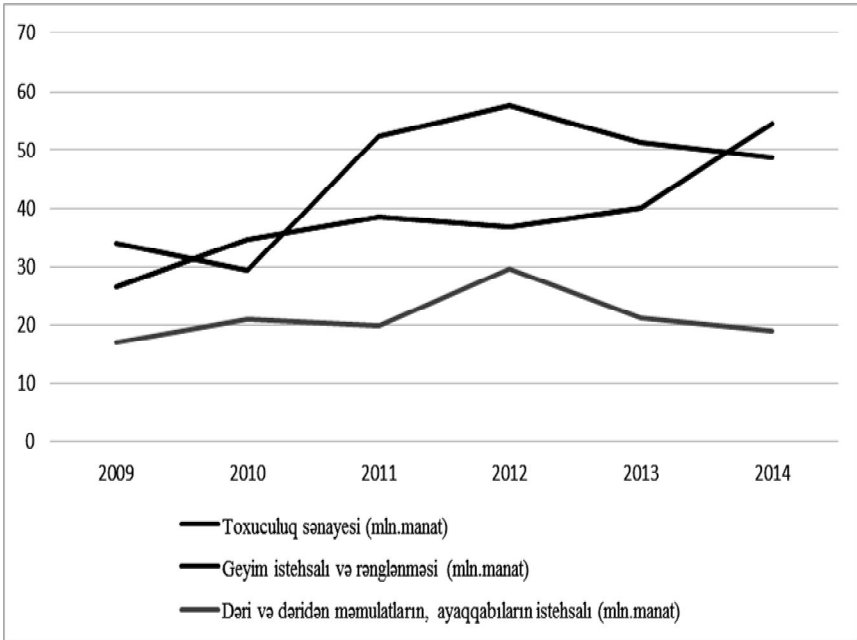
Cədvəl 2

Toxuculuq sənayesi ilə məşğul olan müəssisələrin əsas iqtisadi göstəriciləri

Göstəricilər	2010	2011	2012	2013	2014
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı - cəmi	85	77	72	72	66
dövlət	16	14	14	14	14
qeyri-dövlət	69	63	58	58	52
Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) həcmi, müvafiq illərin cari qiymətləri ilə, milyon manat	29.4	52.3	57.7	51,2	48.7
İşləyənlərin orta siyahı sayı, min nəfər	5.2	4.1	3.3	3,8	47.2
əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	113.0	78.8	80.5	115,2	110.5
Sənayedə məşğul olanların ümumi sayında sahə işçilərinin payı, faizlə	2.9	2.3	1.8	1,9	2.1
Bir işçinin orta aylıq əmək haqqı, manat	223.4	252.7	230.1	254,6	271.8
Əsas kapitalla investisiyalar, milyon manat	9.8	0.2	5.7	10,4	38.8
Sənaye məhsulu istehsalçılarının qiymət indeksi, əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	92.0	126.6	94.4	105,2	105.0

Qeyd etmək lazımdır ki, toxuculuq sənayesində buna baxmayaraq hazırda məhsul istehsalı həcmnin aşağı düşməsinə müəyyənləşdirən ümumi iqtisadi şərait mövcuddur. Araşdırma göstərir ki, toxuculuq sənayesində fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı müqayisənin aparıldığı 2010-2014-cü illərdə azalmışdır. Müəssisələrin 2014-cü il üzrə 21,2%-i dövlət bölməsinin payına düşdüyü halda 2010-cu ildə bu göstərici 18,8% təşkil etmişdir. Qeyri-dövlət bölməsinin xüsusi çəkisi isə müvafiq olaraq 88,8% və 91,2% təşkil etmişdir. Sənaye məhsulu istehsalçılarının qiymət indeksi 2010 və 2013-cü illərdə azalmış, digər illərdə isə artım müşahidə edilmişdir. 2014-cü ildə bu göstərici üzrə 5% artma qeydə alınmışdır. Orta aylıq əmək haqqı və əsas kapitalla

yönəldilən investisiyaların həcmində də yüksəliş müşahidə edilir (cədvəl 2).

Şək.2. Yüngül sənaye sahələri üzrə istehsalın dinamikası.

Məlum olduğu kimi müəssisələrin sayı ümumi məhsul istehsalında da özünü büruzə verir. Bu baxımdan sənaye sahələri, o cümlədən toxuculuq sənayesi üzrə araşdırmalar müxtəlif istiqamətli dəyişikliklərin baş verdiyi qənaətinə gəlməyə əsas verir (şəkil2).

İstehsal olunan məhsulların rəqabətqabiliyyətinin araşdırılması zamanı nəzərə alınması vacib olan əsas göstəricilərdən biri qiymətlərin səviyyəsidir. Sənaye məhsullarının istehsalçı qiymətləri indekslərinin təhlili göstərir ki, yalnız emal sənayesi və geyim istehsalında bu göstərici üzrə bütün illərdə artma baş vermişdir. Dəri, dəri məmulatları və ayaqqabı istehsalı üzrə artım ilk 4 ildə, bütövlükdə

sənaye üzrə ilk 3 ildə artım qeydə alınmışdır. Toxuculuq sənayesində 2010-cu ildə 8%, 2012-ci ildə %,5,6% azalma, 2011-ci ildə 26,6%, 2013-cü ildə 5,2%, 2014-cü ildə 5% artım müşahidə edilmişdir (cədvəl 3).

Cədvəl 3

Sənaye məhsullarının istehsalçı qiymətləri indeksləri, əvvəlki ilə nisbətən, faizlə

Göstəricilər	2010	2011	2012	2013	2014
Bütün sənaye	130.5	133.5	104.5	96.1	94.9
Emal sənayesi	105.1	109.7	101.3	102.0	115.7
Toxuculuq sənayesi	92.0	126.6	94.4	105.2	105.0
Geyim istehsalı	101.5	100.2	110.1	107.0	102.7
Dəri və dəri məmulatlarının, ayaqqabıların istehsalı	103.5	108.5	101.1	100.2	98.2

Aparılan araşdırmalar və “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2014-2018-ci illər)”, “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət proqramı” yüngül və toxuculuq sənayesinin inkişafı baxımından aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsinə xüsusi önəm verilməlidir:

1. Yüngül və toxuculuq sənayesinin müəssisələrin dövriyyə vəsaitlərin artırılması. Hazırda kredit dərəcələrinin yüksək olduğu bir vaxtda bu tədbir yüngül sənaye müəssisələrin dövrüyyə vəsaitlərinin kreditin həcmnin artırılması hesabına çoxalmasına imkan vermir.

2. Azad rəqabət mühitinin formalaşdırılması. Bunun üçün aşağıdakı tədbirlərin reallaşdırılması zəruridir: xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları üçün nəzərdə tutulan tarif tənzimlənməsi və vergi qoyma şərtlərinin ümumi qaydalarında şəffaflığın təmin olunması; yüngül sənaye sahələrində inhisarçı strukturlarının ləvğ edilməsi üzrə hüquqi mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi üzrə tədbirlərin hazırlanması;

3. Yüngül sənayenin xammal təminatı. Bu istiqamətdə yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələri üçün yun, pambıq lifi, kətan lifi, kimyəvi liflər və sapların hazırlanmasının stimullaşdırılması.

4. Müəssisələrin texniki baxımdan yenilənməsi. Bu problemi həll etmək üçün aşağıdakılar zəruridir: texniki baxımından yenidən silahlanma və ya əsaslı təmir aparılan zaman sürətləndirilmiş amortizasiya mexanizminin tətbiqi, texnoloji modernləşdirmə istiqamətində tədbirlərin stimullaşdırılması.

5. Az gəlirli yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələrinin subsidiyalandırılması. Yuxarıda göstəriləyi kimi yüngül sənayenin problemlərini həll etmək üçün ilk növbədə dövlət dəstəyi tələb olunur. Buna görə dövlət dəstəyi tədbirlərini qəbul edən zaman, mövcud iqtisadi şərait nəzərə alınmaqla həyata keçirilməsini təmin etmək tələb olunur. Yüngül sənayemüəssisələrinin xammal və material almaq üçün aldığı kreditlər üzrə faizlərin ödənilməsinə xərclərin bir hissəsinin ödənilməsinə subsidiyaların verilməsi də müsbət tədbirlərdən hesab edilə bilər.

6. Yüngül sənayenin mülkiyyətində olan elmi-tədqiqat sferasının səmərəliliyinin artırılması. Burada yüngül sənayenin inkişafı üzrə elmi-tədqiqatların əlaqələndirilməsi və təcrübəvi əhəmiyyətli layihələrin stimullaşdırılması əsas istiqamətlərdən hesab edilə bilər. Bu amil yüngül sənayedə vahid elmi-texniki siyasətin həyata keçirilməsi üçün vəsait və qüvvələrin təmərküzləşməsinə, avadanlıq bazasını inteqrasiya etməyə və daha məhsuldar istifadə etməyə imkan verə bilər.

7. Yüngül və toxuculuq sənayesində innovasiya və rəqabət qabiliyyətli əmtəə istehsalının investisiya cəlb etmək yolu ilə fəallaşdırılması.

8. Yüngül və toxuculuq sənayesində kiçik biznesin inkişaf etdirilməsi.

Dissertasiya işinin **üçüncü fəsl**i toxuculuq sənayesi müəssisələrinin maliyyə-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması tədbirləri, toxuculuq sənayesi müəssisələrində rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsi, toxuculuq sənayesi müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında idarəetmənin təkmilləşdirilməsi məsələlərinə həsr edilir.

Daim müxtəlif istiqamətlərdə dəyişən makro və mikromühit şəraitində yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi probleminin həlli üçün bizim

müəssisələrin maliyyə-iqtisadi fəaliyyətinin çoxsəviyyəli kompleks qiymətləndirilməsi metodundan istifadə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu metoda daxildir: SWOT təhlil; müəssisədə böhranın müəyyənləşdirilməsi; rəqabət qabiliyyətliliyi müəyyən etmək üçün ekspert qiymətləndirmələri üsulu; müəssisənin maliyyə vəziyyətinin reyting qiymətləndirməsi; müəssisənin maliyyə nəticələrinin yaxşılaşdırılması tədbirlərinin müəyyənləşdirilməsi; məhsul istehsalının və satışının həcmnin proqnozlaşdırılması.

SWOT təhlilində güc, zəiflik, imkan və təhlükənin qiymətləndirilməsinə xüsusi önəm verilir. Bu təhlil metodu bir və ya bir qrup müəssisənin idarəetmə vəziyyətinin tədqiqi mərhələsində aparılır və onun əsasında vəziyyətə uyğun strategiya seçilir. SWOT təhlilin əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, o, toxuculuq müəssisələrinin vəziyyətinin qiymətləndirilməsinin faktiki olaraq yeganə üsuludur. SWOT təhlilinin köməkliyi ilə müəssisənin fəaliyyətində kəmiyyət baxımından nəzərə alınması mümkün olmayan amilləri xarakterizə etmək olar. Maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsinin nəticələri obyektiv və kifayət qədər dəqiq xarakter daşıyan üsullarından fərqli olaraq SWOT təhlil müəssisələrin strategiyasının nə qədər səmərəli olmasını başa düşməyə və daha çox sayda keyfiyyət xarakteristikalarından istifadə etməyə kömək edir.

Toxuculuq sənayesində daxili və xarici mühitin dəyişmə meylləri müəssisənin güclü tərəflərindən istifadə etməyə imkan verdiyi zaman iqtisadi inkişaf üçün əlverişli imkanlar yaranır. Bu zaman hər bir imkanın onun potensial cəlbediciliyi və nailiyyətlər əldə etmək ehtimalı baxımından qiymətləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Müəssisələr nadir hallarda onların maraq və resurslarına uyğun gələn ideal imkanlarla rastlaşa bilər. Ona görə də imkanları qiymətləndirərkən gözlənilən mənfəətin potensial riski doğrultması barədə qərar qəbul edilməlidir. Müəssisənin güclü cəhətlərindən asılı olaraq eyni inkişaf meyli həm təhlükə, həm də imkan ola bilər.

Rəqabət bazar iqtisadi münasibətləri şəraitində iqtisadi artımın, məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasının, elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsinin, istehsal xərclərinin və qiymətlərin aşağı düşməsinin stimullaşdırıcı amillərindəndir. Sahibkarlığın səmərəli inkişafının zəruri şərtlərindən biri məhz əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması və rəqabət üstünlüklərinin müəyyən edilməsidir. Rəqabət üstünlükləri

rəqabət mübarizəsinin aparılması zamanı zəruri şərtlərdəndir. Strategiyalar əsasında qurulan və bazar şəraitinə uyğunlaşdırılan tədbirlərin müəyyənləşdirilməsində tələbin təmin edilməsi, innovasiyaların tətbiqi, sosial və iqtisadi şəraitin dəyişməsi və s. əsas məsələlərdən hesab edilir. Qeyd edilənlərin qiymətləndirilməsi üçün rəqabət strategiyasının hazırlanması vacib məsələlərdən hesab edilir. Bu baxımdan rəqabət strategiyalarının hazırlanması uzunmüddətli və səmərəli nəticələrə hesablanan vacib tədbirlərdəndir.

Rəqabət strategiyasının seçiminə aşağıdakı əsas amillər təsir göstərir: təhlil əsasında müəyyən edilmiş strateji inkişaf məqsədləri müəssisələrin zəif rəqabət mövqelərinin aradan qaldırılması və güclü mövqelərinin möhkəmləndirilməsi ilə bağlı fəaliyyət istiqamətlərini əks etdirir; strateji potensialın tərkib hissələri bütün resurs növləri ilə bağlı olduğundan, bu və ya digər resursun digərləri ilə qarşılıqlı əlaqədə genişləndirilməsi müəyyən olunmuş strateji məqsədləri gerçəkləşdirməyə imkan verir.

Toxuculuq sənayesi müəssisələrində rəqabətcabiliyyətliliyin iqtisadi qiymətləndirilməsini apararkən makro mühit və mikro mühidə təhlillər aparmaq zərurəti yaranır. Makro mühit amilləri mikro mühidə birbaşa təsir edir və beləliklə, makro mühit səviyyəsində sahəarası fərqləri şərtləndirir. Bu baxımdan toxuculuq müəssisələrinin rəqabətcabiliyyətlilik vəziyyəti çoxsəviyyəli kompleks qiymətləndirilmədən istifadənin aşağıdakı istiqamətlərini seçməyə əsas verir:

- həyat dövrünün müxtəlif mərhələlərində fəaliyyət göstərən müəssisələrin maliyyə vəziyyətinin və fəaliyyətinin nəticələrinin müqayisəsi;

- müəssisədə böhranın olmasının müəyyənləşdirilməsi;
- eyni tipli müəssisələrin reytinginin sıralanması;
- müəssisənin maliyyə-iqtisadi vəziyyətinin proqnozlaşdırılması;
- müəssisənin maliyyə strategiyasının optimallaşdırılması;
- müəssisənin maliyyə-iqtisadi vəziyyətinə ən səmərəli təsir alətlərinin aşkar edilməsi və onun yaxşılaşdırılması üçün səmərəli idarəetmə qərarlarının işlənilib hazırlanması.

Rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsinə ənənəvi yanaşmalar rəqabət qabiliyyətini xarakterizə edən göstəricilərin hesablanması, üçotunu və müəssisənin fəaliyyətinin müxtəlif tərəflərini kifayət qədər

dəqiq xarakterizə edən göstəricilər sisteminin təhlili və nəzarətini nəzərdə tutur. Bu zaman çox vaxt işçi heyətinin rəqabət qabiliyyətinə, bazar amillərinin nəzərə alınması imkanına baxılır. Bu baxımdan bir çox hallarda təhlilin predmeti statistik vəziyyət hesab olunur. Bu işə müəssisənin iqtisadi artımı, müəssisənin fəaliyyətinin sabitləşmə mərhələsinin parametrləri kimi göstəriciləri qiymətləndirməyə, böhranqabağı və böhran meyllərinə keçməyə imkan vermir. Əmtəənin, təşkilatın, bazanın və bütövlükdə iqtisadiyyatın həyat dövrü ilə müəyyənləşdirilən iqtisadi dinamika amillərinin uçotunun kifayət səviyyədə olmaması ona gətirib çıxardı ki, rəqabət qabiliyyətinə bazardan kənar ayrıca bir anlayışı kimi baxıldı. Vahid rəqabətqabiliyyəti göstəricisi çox nadir hallarda istifadə edildi. Bu hesablamaların mürəkkəbliyi, istifadənin müəyyən mənada şərti olması və proqnozlar üçün əhəmiyyətli olması ilə əlaqələndirilir.

Rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi metodikalarının xarakteristikalarında olan göstərilən natamamlıqları aradan qaldırmaq üçün müəssisənin böhranlı vəziyyətinin, böhransız (yəni sabit, inkişaf edən) vəziyyətinə nail olmağın şərtlərinin və fəaliyyətinin normativ variantının aşkar edilməsinin çoxsəviyyəli istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi vacib məsələlərdəndir. Beləliklə müəssisənin fəaliyyətinin yekun göstəricilərinin qiymətləndirilməsi məsələsi əlaqəli şəkildə aşağıdakı kimi təqdim oluna bilər:

- rəqabətqabiliyyətinin qiymətləndirilməsi və sabit vəziyyətin əsaslandırılması;
- rəqabətqabiliyyətinin qiymətləndirilməsi, böhranqabağı və böhran vəziyyətin əsaslandırılması;
- rəqabətqabiliyyətinin qiymətləndirilməsi, böhranqabağı və böhran vəziyyətin proqnozlaşdırılması.

Qeyd edilənlər göstərir ki, rəqabətə davamlı məhsul istehsalının həyata keçirilməsi ilə bağlı yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələrinin idarə edilməsi, bu sahədəki fəaliyyətlə əlaqədar qısa və uzunmüddətli idarəetmə tədbirləri kompleksini formalaşdırmağa imkan verir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

1. Müasir mərhələdə sahə müəssisələrinin fəaliyyətinin və rəqabətqabiliyyətli istehsalın əsas problemlərinin aşağıdakılardan ibarət olduğu müəyyənləşdirilmişdir:

- xammal istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrlə yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələri arasında qarşılıqlı fəaliyyətin pərakəndəliyi;

- toxuculuq sənayesi üçün zəruri olan yerli xammal və materialın (pambıq lifi, yüksək keyfiyyətli yun, kimyəvi və sintetik liflər, rəngləyicilər və s.) kifayət qədər olmaması;

- daxili bazarda idxal əmtələrinin yerli məhsullarla müqayisədə xüsusi çəkisinin daha yüksək olması;

- avadanlığın texniki səviyyəsinin aşağı olması və əsas istehsal fondlarının müəyyən hissəsinin yüksək dərəcədə köhnəlməsi;

- əsas fondların təzələnməsində investisiyaların həcmnin azalması;

- xərclərin tərkibində material xərclərinin artması və ilk növbədə təbii inhisarçılıq subyektlərinin əmtəə və xidmətlərinin qiymətlərinin artması;

- sahənin texnoloji proseslərində, avadanlıqlarda innovasiyaların demək olar ki, tətbiq olunmaması;

- istehsal güclərindən istifadə faizinin aşağı olması;

- nəqliyyat xidmətlərinin dəyərinin yüksək olması, nəticədə daşıma xərclərinin baha başa gəlməsi;

- işçilərin müəyyən qisminin peşəkarlıq səviyyəsinin aşağı səviyyəsi;

- əməyin stimullaşdırılması tədbirlərinin aşağı səviyyəsi.

2. Toxuculuq və yüngül sənayedə rəqabətqabiliyyətli istehsalın dövlət stimullaşdırılması tədbirlərinin təhlili deməyə imkan verir ki, əsas diqqət kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikalarına yönəlsə də makro amillər nisbətən arxa plana keçmiş, mikro amillər üstünlük təşkil etmişdir. Bu isə idxalla müqayisədə daxili istehsalın rəqabət münasibətlərində uduzması ilə nəticələnir. Yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələrinin inkişafının nəzəri problemləri müxtəlif miqyaslı və müxtəlif istiqamətli dəyişikliklərin mənimsənilməsini nəzərdə tutur. Araşdırmalar göstərdi ki, bu zaman çox tez baş verən

dəyişikliklərə, həmçinin sabitliyə can atmağa əsaslanan yanaşmalar özünü doğrultmur.

3. Təşkilatın və idarəetmə prinsiplərinin təkamülü əsasında toxuculuq və yüngül sənaye müəssisələrinin səmərəli dəyişikliklərə əsaslanan strateji inkişafının və sistemli rəqabətqabiliyyətinə nail olmanın əsas istiqamətləri üzrə aşağıdakı **təkliflər** müəyyənləşdirilmişdir:

- Yüngül və toxuculuq sənayesinin inkişafını təmin etmək üçün ilk növbədə xammal istehsalının stimullaşdırılması üzrə tədbirlərin reallaşdırılması, bu zaman qarşılıqlı iqtisadi münasibətlərin inkişafına xüsusi diqqət yetirilməsi.
- Xammal istehsalçıların bu sahəyə marağının artırılması üçün onların maliyyə, texniki və digər resurslara tələbatının ödənilməsi dəstəklərinin həyata keçirilməsi.
- Yerli istehsalçıların (dəri, yun, barama və s.) fasiləsiz keyfiyyətli xammala təminatını üçün yerlərdə tam təminatlı tədarük məntəqələrinin təşkil edilməsi.
- İlk emal və mahlıcdan iplik emalı sənayesinin iqtisadi və texnoloji cəhətdən yaxşılaşdırılması, məhsulun tədarükü, saxlama, qablaşdırma, daşınma, marketinq və s. sistemlərinin təkmilləşdirilməsi.
- İlk emal, emal sənayesi avadanlıqlarının və ehtiyat hissələrinin hazırlanmasının respublikanın digər sənaye müəssisələrində həyata keçirilməsi üçün tədbirlər görülməsi.
- Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında yüngül və toxuculuq sənayesinin əhəmiyyətli rolunu nəzərə almaqla, yeni tələblərə cavab verən emal sənayesinin qurulması üçün ən mütərəqqi texnika və texnologiyanın tətbiqinin həyata keçirilməsi.
- Yüngül və toxuculuq sənayesində hazır məmulat istehsalı üzrə sənaye müəssisələrinə güzəştli şərtlərlə kredit verilməsinin dəstəklənməsi.
- Yüngül və toxuculuq sənayesi məhsullarının xaricə çıxarılmasında müəyyən gömrük güzəştlərinin və müəssisələrin ilkin fəaliyyət dövrü üzrə müəyyən müddətdə vergi güzəştlərinin tətbiq edilməsi.
- Kadr hazırlığında dünyada təcrübədən keçmiş ən qabaqcıl tədris proqramlarından istifadə edilməklə günün tələbləri səviyyəsinə

çatdırılması və xaricdə təhsil proqramlarında yüngül sənaye ixtisaslarının həcmnin artırılması.

- Azərbaycanın elm mərkəzlərində (AMEA-da, universitetlərin müvafiq kafedralarında, elmi-tədqiqat institutlarında və s.) yüngül və toxuculuq sənayesi məhsulları istehsalı üçün innovasiyalı texnika və texnologiyaların, idarəetmə və biliyə əsaslanan iqtisadiyyatın formalaşması üçün geniş elmi-praktik tədqiqatların stimullaşdırılması.
- Yüngül və toxuculuq sənayesi müəssisələrinin mülkiyyət formasından asılı olmayaraq fəaliyyətinin səmərəli şəkildə əlaqələndirilməsi.

Dissertasiya işinin mövzusu ilə bağlı aşağıdakı məqalələr və tezislər dərc edilmişdir:

1. Структурная перестройка и ее влияние на конкурентоспособность легкой промышленности Азербайджана. Материалы XII Международная научно-практическая конференция. Актуальные проблемы и перспективы развития экономики в условиях модернизации. Саратов 2012. с. 84-87.

2. Respublikanın tikiş müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətiliyinin yüksəldilməsi yolları. Azərbaycan Texnologiya Universitetində (ATU) keçirilən “Davamlı inkişaf və texnoloji innovasiyaların tətbiqi” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları G. 2014. s. 406-409

3. Методы прогнозирования конъюнктуры рынка текстильных материалов. Международная научно-практическая конференция. «Наука и инновационные технологии» Сборник трудов Кутаиси. К. 2014 с. 333-335.

4. Проблемы формирования и развития рынка текстильных материалов в современных условиях. Международная научно-техническая конференция. «Дизайн, технологий и инновационный текстильной и легкой промышленности (инновация-2014)» Московский государственный университет технологии и дизайн. М. 2014. с. 56-58.

5. Конкурентоспособность предприятий швейной промышленности Азербайджанской Республики «Экономика и бизнес» теория и практика Новосибирск №7, 2015 с. 50-55.

6. Bazar münasibətlər şəraitində yüngül sənaye müəssisələrində rəqabət qabiliyyətliyin yüksəldilməsi yolları. Gənc tədqiqatçıların elmi məqalələr toplusu. B. 2014 s. 315-319

7.Состояние и анализ предприятий швейной промышленности Республики Азербайджана. Современная экономика и управление подходы, концепция модели. Материалы международная научно-практическая. Саратов 2014. с. 54-59.

8.Совершенствование управления с целью повышения конкурентоспособности предприятия. Материалы докладов международная научно-техническая конференция Витебского государственного технологического университета (ВГТУ) Витебск 2014. с. 378-379.

9.Проблемы повышения конкурентоспособности текстильной промышленности Азербайджана. Материалы докладов 47 международная научно-техническая конференция преподавателей и студентов ВГТУ Витебск 2014. с. 178-179.

10.Современное состояние легкой и текстильной промышленности в Азербайджанской Республики. «Экономика и бизнес» теория и практика. Новосибирск.№7, 2015. с. 55-59.

11.Toxuculuq sənaye müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi. ATU-da keçirilmiş “Kreativ sənaye texnologiyalarının tədrisi və tətbiqi” “Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları” Gəncə 2015. s. 348-351

12.Сокращения материальных и трудовых ресурсов швейной промышленности.Материалы международная научно-практическая конференция"Инновационные технологии производства продуктов питания функционального назначения.Кутаиси 2015.с.530-532.

13. Azərbaycanca toxuculuq sənayesi müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi Azərbaycan kooperasiya Universiteti “Kooperasiya” elmi-praktiki jurnal №4 (39) 2015. s. 33-37

14.Тенденции развития промышленных предприятий и методы оптимизации организационно технологической подготовки швейных изделий. «Современная экономика и управление: подходы, концепции, моделей» Материалы II Международный научно-практической конференции. Саратов. 2016. с. 46-48.

15. Система целей и условий развития конкурентоспособности на предприятиях легкой промышленности. Azərbaycan kooperasiya Universiteti “Kooperasiya” elmi-praktiki jurnal №1 (40) 2016. s. 127-132.

16. Меры государственной поддержки развития легкой промышленности Азербайджана на их недостатки. «Современная инженерная технология и экология» Международная научно-практическая конференция МЕТЕП. Кутаисский государственный университет. К. 2016. с. 345-348.

17. Исторические аспекты развития предприятий текстильной и легкой промышленности в Азербайджане. «Экономика и бизнес» теория и практика. Новосибирск №8, 2015 с. 69-74.

РЕЗЮМЕ

Мамедова Хадиджа Физули кызы

**«Пути совершенствования конкурентоспособности
предприятий текстильной промышленности
Азербайджанской Республики»**

Диссертационная работа посвящается актуальной теме повышения конкурентоспособности предприятий текстильной промышленности Азербайджана.

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав и списка использованной литературы.

Во введении обосновывается актуальность темы, определяются цели и задачи, дается теоретическая и методологическая основа, раскрывается научная методологическая значимость.

В первой главе «Теоретическо-методологическая основа развития предприятий текстильной промышленности и повышения конкурентоспособности» рассматривается теоретическая концепция экономического роста текстильной и легкой промышленности, проблемы конкурентоспособности предприятий, особенности конкурентоспособности текстильной материалов.

Во второй главе «Оценка и анализ современного состояния развития и текстильной промышленности Азербайджана» на основе статистических данных анализируются факторы, влияющие на конкурентоспособность предприятий текстильной и легкой промышленности, особенности конкурентоспособности материалов, изготовленных предприятиями текстильной и легкой промышленности.

В третьей главе «Пути совершенствования перспективного развития и конкурентоспособности легкой и текстильной промышленности Азербайджана» исследуются пути увеличения конкурентоспособности продукции данной отрасли, а также стратегия научно-технического и инновационного развития. В заключении исследования обобщены результаты диссертационной работы.

SUMMARY

Mamedova Khadija Fizuli

"The ways of improving the competitiveness of the textile industry enterprises of the Azerbaijan Republic"

The dissertation is devoted to the actual topic of increase of the competitiveness of the textile industry enterprises of the Azerbaijan Republic.

The thesis consists of an introduction, three chapters and a list of references.

In the introductory part the relevance of the topic is substantiated, goals and objectives are defined, the theoretical and methodological basis is given, scientific methodological significance is revealed.

The first chapter "The theoretical methodological basis of the development and increase of competitiveness of textile industry enterprises" is devoted to the consideration of the theoretical concept of economic growth of textile and light industry, problems of competitiveness of enterprises, features of the textile materials competitiveness.

In the second chapter "The evaluation and analysis of the current state of development of the textile industry of Azerbaijan" the factors affecting the competitiveness of the textile and light industry, peculiarities of materials competitiveness, produced by the textile and light industry enterprises are analysed on the basis of statistical data.

In the third chapter "The ways of improvement of perspective development and competitiveness of the light and textile industry of Azerbaijan" the ways of increase in competitiveness of production in this branch, and also strategy of scientific-technical and innovative development are investigated.

In conclusion of the research work the outcomes of thesis have been generalized.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЕ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ НЕФТИ И ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

На правах рукописи

Мамедова Хадиджа Физули кызы

**ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ
ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**Специальность: 5304.01 – Виды экономической
деятельности**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по экономики

БАКУ – 2016